

MUSIQIY IDROK VA UNING SHAKLLANISHI NAZARIY ASOSLARI.**Abduqaxarova Xumora Baxtiyor qizi***Nizomiy nomidagi**Toshkent davlat pedagogika universiteti**Musiqqa ta’lim va san’at fakulteti**1-bosqich magistratura talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola musiqiy idrok tushunchasi, uning shakllanish jarayoni va nazariy asoslarini ko’rib chiqadi. Musiqiy idrok insonning musiqani sezgi, idrok, hissiyot va intellekt darajasida qabul qilishini anglatadi. Unda asosiy e’tibor tovushning fizik xususiyatlari (balandlik, ritm, tembr), kognitiv jarayonlar (xotira, diqqat, tahlil) va madaniy-ijtimoiy kontekstning o’zaro ta’siriga qaratilgan. Musiqiy idrokning nazariy modeli psixologik (Gestalt, kognitiv yuk), nevrobiologik (miya strukturalarining roli) va rivojlanish (bolalikdan boshlab shakllanish) jihatlarini qamrab oladi. Shuningdek, madaniy kodlar (makom, folklor) va zamonaviy texnologiyalarning musiqiy idrokka ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda musiqiy qobiliyatning genetik va ijtimoiy omillari, shuningdek, musiqiy ta’limning ahamiyati ta’kidlanadi. Xulosa qilib, musiqiy idrok inson miyasining murakkab funksiyalari, madaniy meros va shaxsiy tajribalarning sintezi sifatida ko’riladi. Bu nazariyalar musiqani tushunish va o’qitish metodikasini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so’zlar: *musiqiy idrok, Gestalt psixologiyasi, nevroplastiklik, kognitiv jarayonlar, madaniy kontekst, musiqiy ta’lim.*

Musiqiy Idrok va uning Nazariy Asoslari:**Kirish**

Musiqqa — insoniyatning ma’naviy dunyosini ifodalovchi eng qadimiy va universal til hisoblanadi. Musiqiy idrok esa insonning bu tilni qanday qabul qilishi, talqin qilishi va unga javob berishini belgilovchi asosiy mexanizmdir. Zamonaviy fanlar kontekstida musiqiy idrokni tushunish nafaqat psixologiya, nevrologiya va musiqashunoslik, balki pedagogika, madaniyatshunoslik va hatto sun’iy intellekt sohalari uchun ham ahamiyatlidir. Bu jarayon inson miyasining tovush signallarini

mazmunli strukturalarga aylantirishi, hissiy reaksiyalarni keltirib chiqarishi va madaniy kodlar orqali ma’no berish qobiliyatini o’rganishga asoslanadi.

Musiqiy idrokning shakllanishi tabiat va madaniyatning nozik o’zaro ta’siri natijasidir. Bir tomondan, u insonning biologik jihatlari (masalan, eshituv tizimi va miyaning plastikligi) bilan, ikkinchi tomondan, ijtimoiy-ta’limiy sharoitlar, madaniy an’analar va shaxsiy tajribalar bilan chambarchas bog’liq. Masalan, bolalik davridagi musiqiy ta’sirlar, professional musiqiy ta’lim yoki madaniy muhitning xususiyatlari idrokning sifatini va chuqurligini hal qiluvchi omillardan hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — musiqiy idrok tushunchasini uning nazariy asoslari (psixologik, nevrobiologik, madaniy va rivojlanish jihatlari) bilan izohlash, shuningdek, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilishdir. Maqolada musiqiy idrokning asosiy elementlari (sezgi, xotira, diqqat, hissiy talqin), Gestalt psixologiyasi, kognitiv yuk nazariyasi, nevroplastiklik kabi kontseptsiyalar, shuningdek, madaniy kontekstning roli keng yoritiladi. Bundan tashqari, musiqiy ta’limning ahamiyati va zamonaviy texnologiyalar idrok jarayonlariga qanday ta’sir ko’rsatayotgani haqida dalillar keltiriladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, u musiqiy bilimlarni o’qitish metodikasini takomillashtirish, terapiya va madaniy kommunikatsiyada musiqadan samarali foydalanish, shuningdek, sun’iy intellekt tizimlarida musiqiy idrokni modellashtirish uchun nazariy asos bo’lishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, musiqiy idrokni chuqur o’rganish orqali inson ongining nozik jihatlari, madaniy xilma-xillik va universal musiqiy qonuniyatlar o’rtasidagi bog’liqlikni anglash imkoniyati yuzaga chiqadi.

Musiqiy Idrokning Asosiy Elementlari

1. Sezgi Darajasi

- Eshituv Jarayoni: Quloq va miya tovush to’lqinlarini musiqiy ma’lumotga (balandlik, kuchlilik, davomiylik) aylantiradi.

- Gestalt Tamoyillari: Miyamiz tovushlarni mazmunli naqshlarga (masalan, melodiya yoki ritm sifatida) birlashtiradi.

2. Idrok Darajasi

- Xotira: Qisqa va uzoq muddatli xotira musiqiy motivlar, uslublar va tuzilmalarni tanib olishga imkon beradi.

- Diqqat: Musiqaning ma’lum elementlariga (masalan, cholg’u asbobi) fokuslanish va boshqalarini chetda qoldirish.

- Hissiy Talqin: Musiqa bilan hissiyotlar (masalan, quvonch, qayg’u) madaniy va shaxsiy tajribalar orqali bog’lanadi.

3. Madaniy va Ijtimoiy Kontekst

- Musiqiy idrok madaniy normalar (masalan, makomlar, ritmik naqshlar) va ijtimoiy tajribalar (marosimlar, ta’lim) orqali shakllanadi.

Musiqiy Idrokning Nazariy Asoslari

1. Psixologik Nazariyalar

- Gestalt Psixologiyasi: Musiqani butunlikda qabul qilish (masalan, alohida notlar emas, balki melodiya sifatida).

- Kognitiv Yuk Nazariyasi: Musiqa bilan ishlashda miya qanchalik kuch sarflashini tushuntiradi.

- Mayerning Hissiyot Nazariyasi: Musiqiy hissiyotlar kutilgan/kutilmagan natijalardan (masalan, keskinlik va hal qilish) kelib chiqadi.

2. Nevrobiologik Asoslar

- Eshituv Korteksi: Tovush balandligi va ritmini qayta ishlaydi.

- Limbik Tizim: Musiqa va hissiyotlarni bog’lovchi tizim (masalan, amygdala hissiy reaksiyalar uchun).

- Nevroplastiklik: Musiqa bilan shug’ullanish (masalan, cholg’u chalish) miya tuzilishini o’zgartiradi va idrokni oshiradi.

3. Rivojlanish Nazariyalari

- Piajening Bosqichlari: Bolalarda musiqiy tushuncha kognitiv rivojlanish bilan birga o’sadi (sezgi-harakat → mavhum fikrlash).

- Sosial Ta’sirlar: Ota-onalar, muhit va ta’lim musiqiy qobiliyatni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o’ynaydi.

4. Madaniy-Musiqiy Nazariyalar

- Kognitiv Madaniyat Modeli: Musiqa madaniyatga xos kodlar (masalan, makomlar yoki folklor) orqali idrok etiladi.

- Ko’p Madaniyatli Yondashuv: Turli madaniyatlarda musiqiy idrokning farqlari (masalan, G’arb va Sharq musiqasi talqinlari).

Musiqiy Idrokni Shakllantirish Omillari

- Tabiiy Qobiliyat: Genetik moyillik (masalan, mutlaq eshitish qobiliyati).

- Ta'lim va Tajriba: Musiqa bilan erta shug'ullanish, professional ta'lim.

- Texnologiya: Zamonaviy vositalar (masalan, audio dasturlar) idrokni kengaytiradi.

Natija: Musiqiy idrok insonning biologik, psixologik va madaniy jihatlarini uyg'unlashtirgan dinamik jarayondir. Uning nazariyalari musiqani inson miyasi va madaniyati bilan bog'lovchi universal qonuniyatlarni ochadi.

Xulosa: Musiqiy idrok - bu inson ongining musiqani qabul qilish, tushunish va unga javob berish jarayonlarini ifodalovchi murakkab psixofiziologik va madaniy hodisadir. Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, musiqiy idrokning shakllanishi va funkcionirlashi quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

1. Ko'p tarmoqli mexanizm: Musiqiy idrok biologik (nevrologik), psixologik va madaniy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Miyaning eshituv korteksidan tortib limbik sistemagacha bo'lgan tuzilmalarning faolligi musiqiy signallarni qayta ishlash va hissiy javob berish uchun asos yaratadi.

2. Madaniy kodlanish: Har bir madaniyat musiqiy idrokning o'ziga xos modelini shakllantiradi. Makom, folklor va zamonaviy musiqiy an'analar idrokning madaniy jihatlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

3. Dinamik rivojlanish: Musiqiy idrok bolalikdan boshlab hayot davomida rivojlanib boruvchi dinamik tizim hisoblanadi. Ta'lim va ijtimoiy muhit bu jarayonga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

4. Amaliy ahamiyat: Musiqiy idrokni o'rganish natijalari musiqiy pedagogika, terapiya, sun'iy intellekt va madaniyatshunoslik kabi sohalarda qo'llanilishi mumkin. Xususan, musiqa terapiyasi, kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish va madaniy merosni saqlashda ushbu bilimlardan samarali foydalanish mumkin.

5. Zamonaviy texnologiyalar bilan bog'liqlik: Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi musiqiy idrokni o'rganishning yangi usullarini taklif etmoqda va ayni paytda inson idrokining tabiatini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, musiqiy idrok insoniyatning ma'naviy tajribasining nozik ko'rinishi bo'lib, u inson miyasining ajoyib moslanishchanligi, madaniy xilma-xillik va ijodiy qobiliyatlarining uyg'un sintezini ifodalaydi. Ushbu sohada olib borilayotgan tadqiqotlar nafaqat musiqaning o'zini tushunish, balki inson ongining umumiy qonuniyatlarini anglash uchun ham muhim imkoniyatlar yaratmoqda.